

KUML

1961

KUML

ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

1961

*With Summaries in English
Mit deutschen Zusammenfassungen*

JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB
SATTE DETTE KUML
FOR
MÅRTEN STENBERGER

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS
1962

Omslag:

Bronzeskjold fra Danmark.

Forside:

Mandsmaske på avlsten fra Snaptun.

Redaktion:

P. V. GLOB

Dette KUML udsendes med støtte fra
Carlsberg Bryggerierne, Tuborg Bryggerier
og Ceres Bryggerierne

Copyright 1961

by

Jysk Arkæologisk Selskab

Printed in Denmark
by
Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S

INDHOLD

<i>O. Klindt-Jensen</i> : Mårten Stenberger	6
<i>P. V. Glob</i> : Kultbåde fra Danmarks Bronzealder	9
<i>H. Hellmuth Andersen</i> : Sløjfede Enkelgravshøje ved Stejlgård	19
<i>Palle Friis</i> : Vendsysselske Bronzealderfund	34
<i>Johs. og Klaus Ferdinand</i> : Jernalderofferfund i Valmose ved Rislev	47
<i>J. Troels-Smith</i> : De geologisk-botaniske Forhold i Forbindelse med Rislev-Fundet	90
<i>U. Møhl</i> : Rislevfundets Dyreknogler	96
<i>J. Balslev-Jørgensen</i> : Rislev-Fundet. Anthropologisk Redegørelse	106
<i>Palle Friis</i> : En vendsysselsk Jernaldergrav	107
<i>Georg Galster</i> : En Seiger fra Ålborg	116
<i>Gíslí Gestsson</i> : Billedstenen fra Snaptun	125
<i>Hans Ole Hansen</i> : Ungdommelige Oldtidshuse	128
<i>Holger Rasmussen</i> : Kastaniekultur i Kalabrien	146
<i>Viggo Nielsen</i> : Al Wusail. Mesolitiske Flintpladser i Qatar	169
<i>Hans Jørgen Madsen</i> : En Flintplads i Qatar	185
Jysk Arkæologisk Selskab	202

CONTENTS

<i>O. Klindt-Jensen</i> : Mårten Stenberger	8
<i>P. V. Glob</i> : Kultboote der dänischen Bronzezeit	17
<i>H. Hellmuth Andersen</i> : Zerstörte Hügel der Einzelgrabkultur bei Stejlgård	32
<i>Palle Friis</i> : Bronze Age Finds from Vendsyssel	45
<i>Johs. and Klaus Ferdinand</i> : The Iron Age Find from Valmose near Rislev	82
<i>J. Troels-Smith</i> : The Geological-Botanical Conditions in Connection with the Rislev Find	93
<i>U. Møhl</i> : The Animal Bones of the Rislev Find	101
<i>J. Balslev-Jørgensen</i> : The Rislev Find. Anthropological Statement	106
<i>Palle Friis</i> : An Iron Age Grave from Vendsyssel	114
<i>Georg Galster</i> : A "Seiger" from Aalborg	123
<i>Gíslí Gestsson</i> : Snaptun	127
<i>Hans Ole Hansen</i> : Mudhouses	143
<i>Holger Rasmussen</i> : Kastanienkultur in Kalabrien	161
<i>Viggo Nielsen</i> : The Al Wusail Mesolithic Flint Sites in Qatar	181
<i>Hans Jørgen Madsen</i> : A Flint Site in Qatar	197

SLØJFEDE ENKELTGRAVSHØJE VED STEJLGÅRD

Af H. HELLMUTH ANDERSEN

Det sydvestjyske landskab må i ældre tid have været meget stærkt præget af enkeltgravsfolkets højfelter, men tilintetgørelsen af disse lave gravhøje har været intensiv. Forholdene ved Bramminge er sikkert typiske for nutiden.

Tæt sydøst for byen findes en endnu ganske velbevaret højgruppe, der omfatter godt en halv snes høje, delvis skjult i en lille plantage, men den har været væsentlig større. Og tæt nordvest for Bramminge ved Stejlgård har der ligget en lignende gruppe. Denne har omfattet næsten en snes høje, de fleste enkeltgravshøje af varierende størrelsesorden, men ingen af disse har undgået overpløjning og deraf følgende større eller mindre grad af udslettelse. Kun tre endnu meget anselige storhøje, der indgår i højformationen her, har modstået sløjfningen.

Seks af de ødelagte høje i Stejlgårdgruppen blev i foråret 1961 sat på arbejdsprogrammet og gjort til genstand for en undersøgelse foretaget af Esbjerg Museum og Forhistorisk Museum. Den direkte foranledning var et fabriksbyggeri, der inddrog dem i byggearealet. En udmærket hjælp ved denne gravning ydedes af forskellige, især af H. Damgård, Esbjerg og Y. h. Whang, Århus.

I

Højene blev ved undersøgelsens begyndelse nummereret I–VI. Tilsyneladende modsvarende denne nummerering sognebeskrivelsens nr. 14, 12, 15, 16, 13 og 17. Disse høje danner kernen i højgruppen, som burde have omfattet i det mindste en høj yderligere, men denne kunne ikke mere stedfæstes i terrænet.

Graden af nedpløjning og udjævning varierede en del. Således var høj I totalt forsvundet, men lokaliseredes ved et tilfælde. Høj VI – iøvrigt den bedst bevarede – lå uden for det umiddelbart truede område, hvorfor en undersøgelse af den er udskudt til et senere tidspunkt.

Udgravet er således i øjeblikket høj I–V, og for disse skal der i det følgende kort redegøres.

Der foretoges en opmåling af gruppen i relation til den østligste af de tre i indledningen nævnte storhøje, sognebeskrivelsens nr. 18, jfr. fig. 1.

Som det fremgår af opmålingen, er højdiаметrene i flere tilfælde afgrænset med ret betydelig nøjagtighed. Dette kunne gøres, hvor afdækningsfladerne var

tilstrækkeligt omfattende til at få kontakt med et almindeligt udbredt, omdannet sandlag umiddelbart under pløjelaget uden for højfødderne. Dette sandlag var meget mørkt, og omdannelsen må antages at hidrøre fra hedevegetation, der i ældre tid har omgivet højene. Disse har til gengæld beskyttet højbundene mod en tilsvarende omdannelse, således at disse fremtrådte som lyse gule flader, mere eller mindre skarpt afgrænset fra det omgivende mørke lag. Det var iøvrigt et gennemgående træk, at den østvestlige diameter var længere end den nordsydligere. Det er den sidstnævnte, der er angivet i det følgende.

Inden planeringen af byggepladsen har formodentlig alle højene ligget som svage forhøjninger i terrænet. De var lokalt velkendte, og en mand, der havde

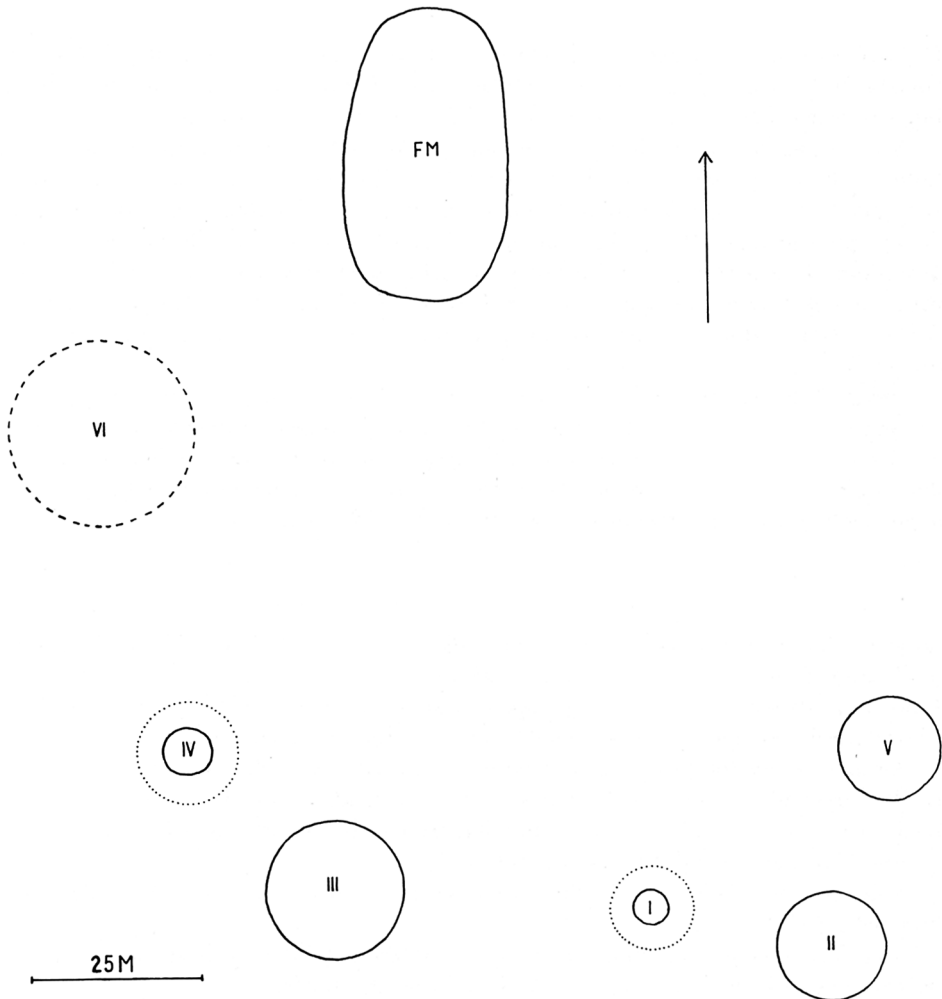

Fig. 1. Høj I-VI og fredet storhøj, oversigtsplan.
Hügel I-VI und Hügel unter Denkmalschutz, Übersichtsplan.

arbejdet på markerne, mens de var under kultur, kunne allerede ved gravningens begyndelse fortælle om »ringe«, som han havde iagttaget i kornet, hvor højene lå.

Det vides iøvrigt, at der i mange af de sløjfede høje her på stedet er blevet gjort fund af »stensager« allerede i forrige århundrede, men bestemte oplysninger savnes.

II

Høj I var som nævnt totalt forsvundet, men røbede sig ved to fyldskifter, som kunne iagttages i lodret plan i siderne af en støbegrøft, der gennemskar midtpartiet af højanlæggets bundflade, jfr. fig. 2.

Trods den miserable tilstand lykkedes det alligevel her at påvise to grave.

Den primære grav, en undergrav, der aftegnede sig i omtrentligt undergrundsniveau med klart optrukket fyldskifte og ansatser til stensætning, var en kvindegav nedsænket ca. 30 cm i undergrunden, ca. 3 m lang og 1 m bred, østvestvendt og fladbundet. I østenden fandtes ved gravens overkant et forkullet træstykke. Her lå også – nede på gravbunden – gravgodset, som udelukkende bestod af ravperler, anbragt i to adskilte grupper som sammendyngede kæder. De var sammensat af skive- og tøndeformede perler af vekslende størrelse, den ene omfattende 63, den anden 80 perler. Den sekundære grav var sænket ned oven i den primære, men dens fyldskifte kunne på grund af afgravningen ikke længere sikkert påvises. Det drejede sig altså om en bundgrav, der egentlig kun lokaliseredes ved hjælp af gravgodset, en mandsgrav indeholdende en stridsøkse, jfr. fig. 3. Den lå med sydvendt æg i en position, der ret nøje modsvarede centret i undergraven og i omtrentligt undergrundsniveau. Skaftet har vendt mod øst.

Mens det ene af fyldskifterne i støbegrøften tilhørte undergraven, hidrørte det andet fra en næsten meterbred ringgrøft, der omsluttede primærgraven. Ringgrøften var gravet ca. 70 cm ned i undergrunden, dens indre diameter var 5 m, dens ydre hen ved 7 m. En tømning af grøften gav dog ingen resultater med hensyn til et eventuelt indhold af resistente oldtidslevn, aftryk af stolper eller lignende. Grøften var opfyldt med undergrundsmateriale, dens inderside stejle og ydersiden, dens bund ujævn og tværsnittet varierende fra bred rundbundethed til næsten spidsbundethed. Selvom der ikke foreligger nogen bestemmelse af højdiameteren, var det dog klart, at grøften befandt sig inde under højen og ikke i eller ved højfoden.

Høj II var derimod forholdsvis velbevaret. Under den nuværende højtopyntes højen at rejse sig ca. 40 cm over den oprindelige overflade. Den blev åbnet i et korssnit orienteret efter verdenshjørnerne, den sydøstlige kvadrant blev afgravet, og i centrum foretoges yderligere afdækninger.

På trods af den ret omfattende undersøgelse forblev resultatet dog magert. I højmidten kom ganske vist en betydelig nedgravning til syne straks under pløjelaget. Den var afrundet firesidet, ca. 4×2 m, orienteret nøje i østvestlig retning og med stærkt spættet fyld. Den var åbenbart gravet ned gennem højfylden og fortsatte ca. 40 cm ned i undergrunden fra den gamle overflade. Enkelte sten flankerede langsiderne. Desværre var fundforholdene ikke utvetydigt klare, især ikke i den ret stenfyldte vestende, der yderligere var søndergravet på kryds og tværs af muldvarpe. Her strakte sig i betydelig dybde et svagt

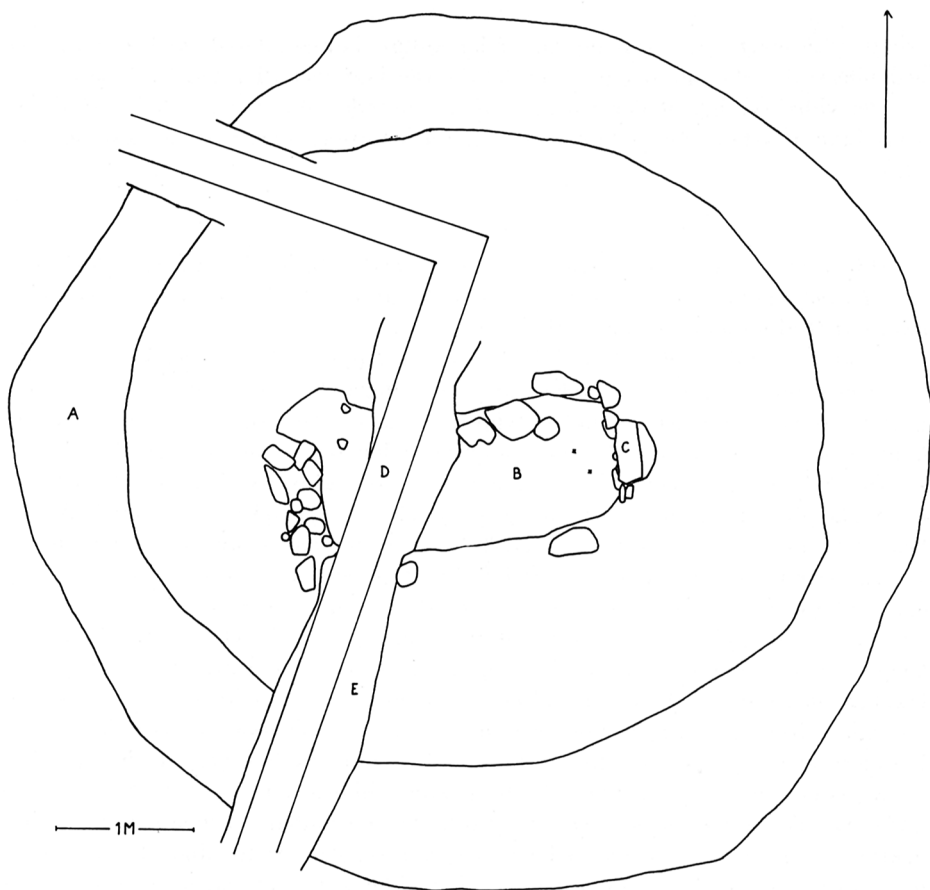

Fig. 2. Høj I, primær undergrav (B) med ringgrøft (A), forkullet træ (C), mur og støbegrøft (D-E), ravperlekæder afkrydset.

Hügel I, primäres Untergrab (B) mit Ringgraben (A), verkohltes Holz (C), Mauer und moderner Graben (D-E), Perlenketten aus Bernstein angekreuzt.

fyldskifte længere mod vest, åbenbart af en anden nedgravning, som efter lagfølgen i vestsnittet at dømmes repræsenterede primærgraven, i så fald en undergrav sænket ned fra gammel overflade i ca. 50 cm dybde. En stensætning afsluttede denne vestende nede på bunden. Der påvistes altså to nedgravninger, men skudt ind i hinanden, hvorved den øverste delvis er faldet sammen med den nederste og enten stammer fra en sekundær grav eller en forstyrrelse. Der gjordes imidlertid overhovedet ingen fund i forbindelse med undersøgelsen af disse forhold.

Heller ikke frilæggelsen af sydøstkvadranten gav nævneværdige resultater. En række sten dannede dog nær højfoden et ubrudt forløb, måske de fragmentariske rester af en ganske vist meget uanselig fodkrans. Ellers tegnede sig tydeligt i en kvartcirkel de foran omtalte ændringer i undergrunden uden for højfoden. Heraf ses, at højen før i tiden har haft en diameter på omkring 15 m.

Høj III var udjævnet næsten til den gamle overflade. Den dannede en meget flad hævning i marken med en diameter på omkring 25 m. Den næsten totale udjævning sås klart i højens midte, hvor et gult lag undergrundssand opkastet fra den grav, der fandtes i højcentret, strakte sig uden om gravfyldskiftet, et lag, der blev påtruffet ved første spadestik. Det hvilede på den oprindelige overflade, som yderligere tegnede sig i snittenes lagfølger som et lidt mørkere, diffust flammet lag. Denne høj udgravedes også med et korssnit orienteret efter verdenshjørnerne og med de nødvendige udvidelser i højmidten.

Den oprindelige højdiameter må efter fundomstændighederne anslås til omkring 18 m. Nøjagtig i centrum af højcirklen fremkom en undergrav af et anseeligt omfang, ca. 3×2 , af afrundet firesidet form, østvestvendt og nedsænket ca. 60 cm fra den gamle overflade, jfr. fig. 4-5. Det drejede sig i dette tilfælde om en kvindegrav. Hovedenden (østenden) var stensat, men ellers fremstod grav-

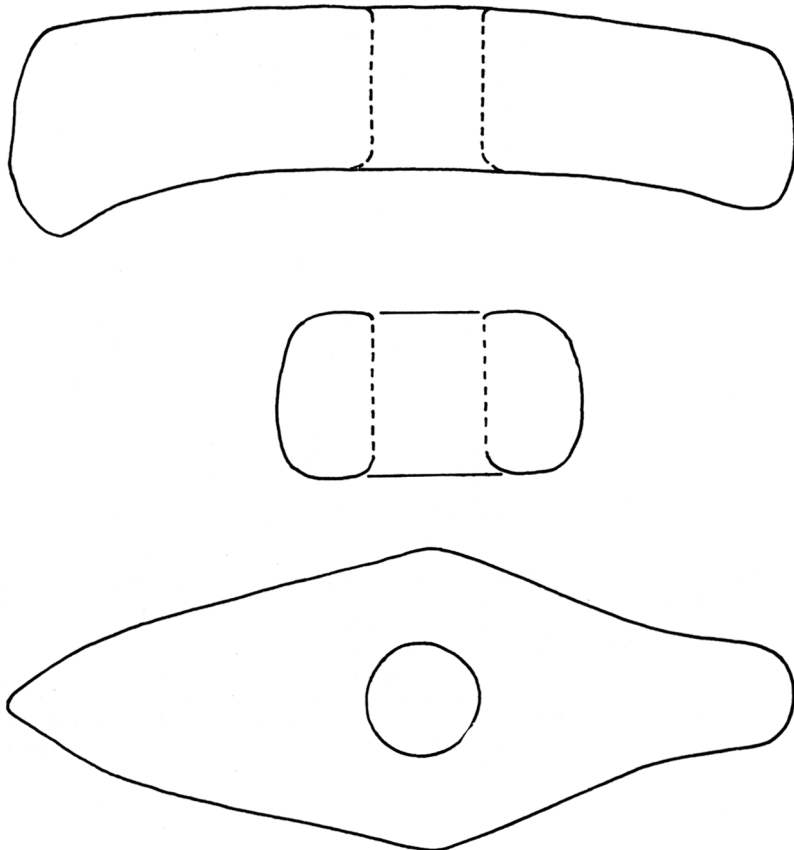

Fig. 3. Stridsøkse fra sekundær bundgrav, høj I, 2/3 størrelse.
Streitaxt eines sekundären Bodengrabs, Hügel I, M. 2 : 3.

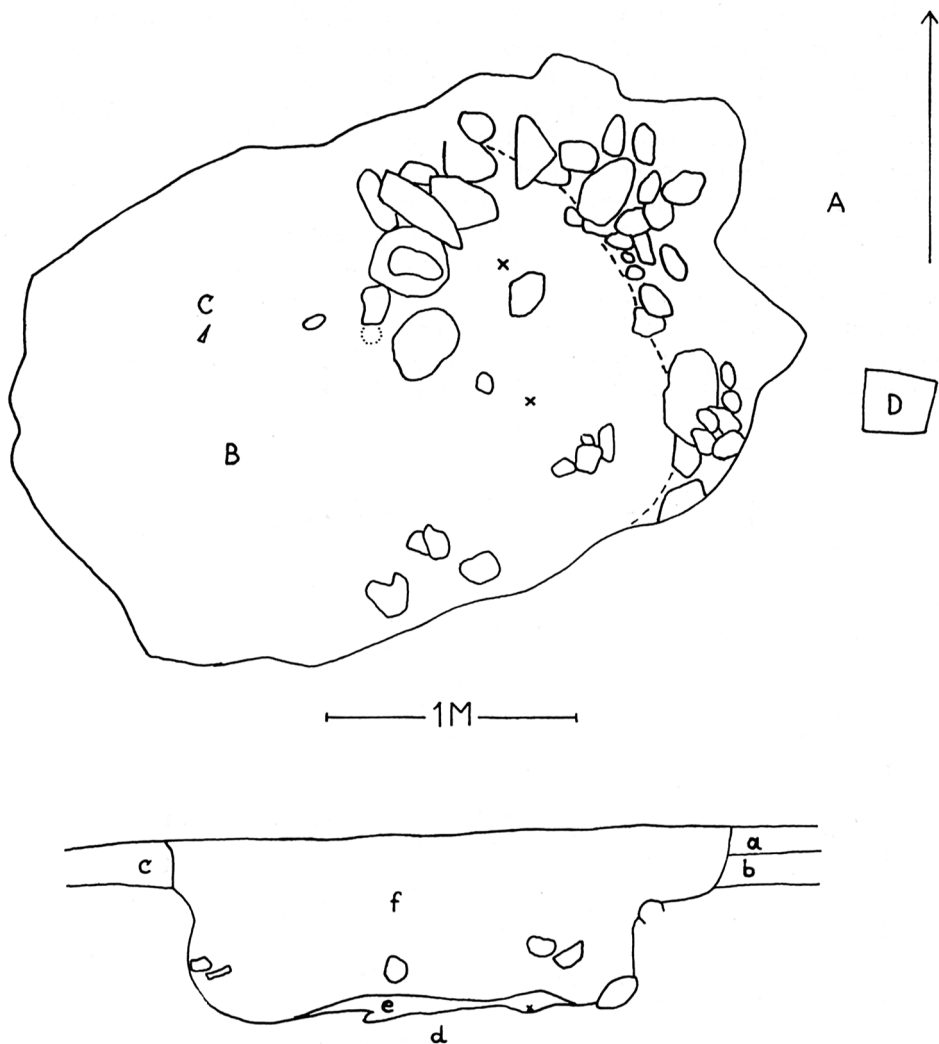

Fig. 4. Høj III, primær undergrav (B) med grube (D), gammel overflade (A), flækkekniv (C), ravperlekæder afkrydset, gravens østende ved stensætningen indstiplet, lokal rødfarvning ved bunden punkteret.
 Fig. 5. Snit gennem samme grav, gult undergrundssand (a), gammel overflade (b-c), gult undergrundssand (d), bundlag (e), gravfyld (f), perlefund afkrydset.

Høj III, primäres Untergrab (B) mit Grube (D), alte Oberfläche (A), Klingenmesser (C), Perlenketten aus Bernstein angekreuzt, Ostseite des Grabes an der Steinsetzung strichpunktiert, lokale rote Verfärbung am Boden punktiert. — Schnitt durch das Grab, Sandschicht vom gewachsenen Boden herrührend (a), alte Oberfläche (b-c), gewachsener Boden (d), Bodenschicht (e), Füllerde (f), Perlefund angekreuzt.

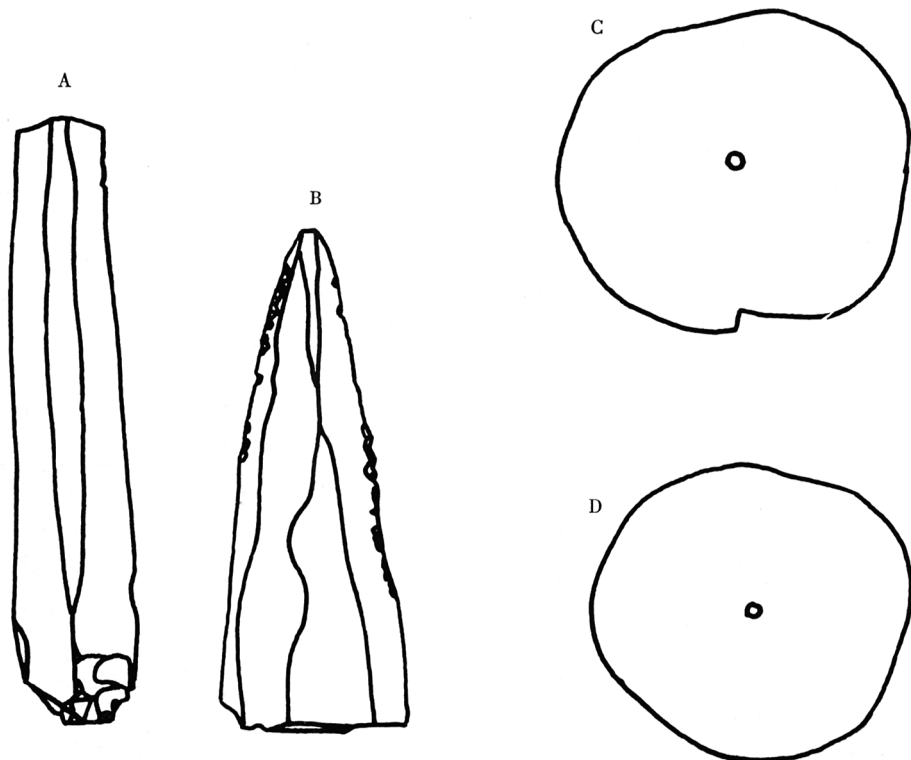

Fig. 6. Flække fra primær undergrav, høj V (A), flækkekniv fra primær undergrav, høj III (B), ravskiver fra primær undergrav, høj V (C-D), den første med hvælvet over- og underside, den anden med hvælvet overside og plan underside, henholdsvis 1,1 og 1,6 cm tyk, naturlig størrelse.

Klinge, primäres Untergrab, Hügel V (A), Klingmesser, primäres Untergrab, Hügel III (B), Bernsteinscheiben, primäres Untergrab, Hügel V (C-D), die erste mit gewölbter Ober- und Unterseite, die zweite mit gewölbter Oberseite und flacher Unterseite, bzw. 1,1 und 1,6 cm dick, natürliche Größe.

kanterne nærmest lodrette i sandet, noget afrundede ved bunden. I den til dels ret spættede fyld fremkom i nogen dybde yderligere en stendynge, der strakte sig fra nordkanten mod syd til omkring midten af graven. På bunden antog fyldlaget en mørkere og afvigende konsistens, men det lykkedes dog ikke at frempræparere aftegninger af den gravlagtes krop eller af kisterester. Hernede, dels på undergrunden, dels i det netop omtalte lag fremkom gravgodset, som bestod af et typisk kvindegravsudstyr, nemlig kniv og perler. Der fandtes i denne grav 41 perler af rav, her ligeledes anbragt i to adskilte grupper på henholdsvis 13 og 28 og ligeledes bestående af skive- og tøndeformede perler, der delvis dannede rækker som nedlagte perlekæder. I den anden ende af graven lå kniven, en spids flække med afsprængninger fra brug langs den ene æg og en fingerlejeretouche på den anden æg nær spidsen, jfr. fig. 6.

I niveau med gravens fyldskifte, ligeledes udgående fra gammel overflade, lokaliseredes ca 1/4 m østligere et skarpt firesidet fyldskifte af en mindre grube

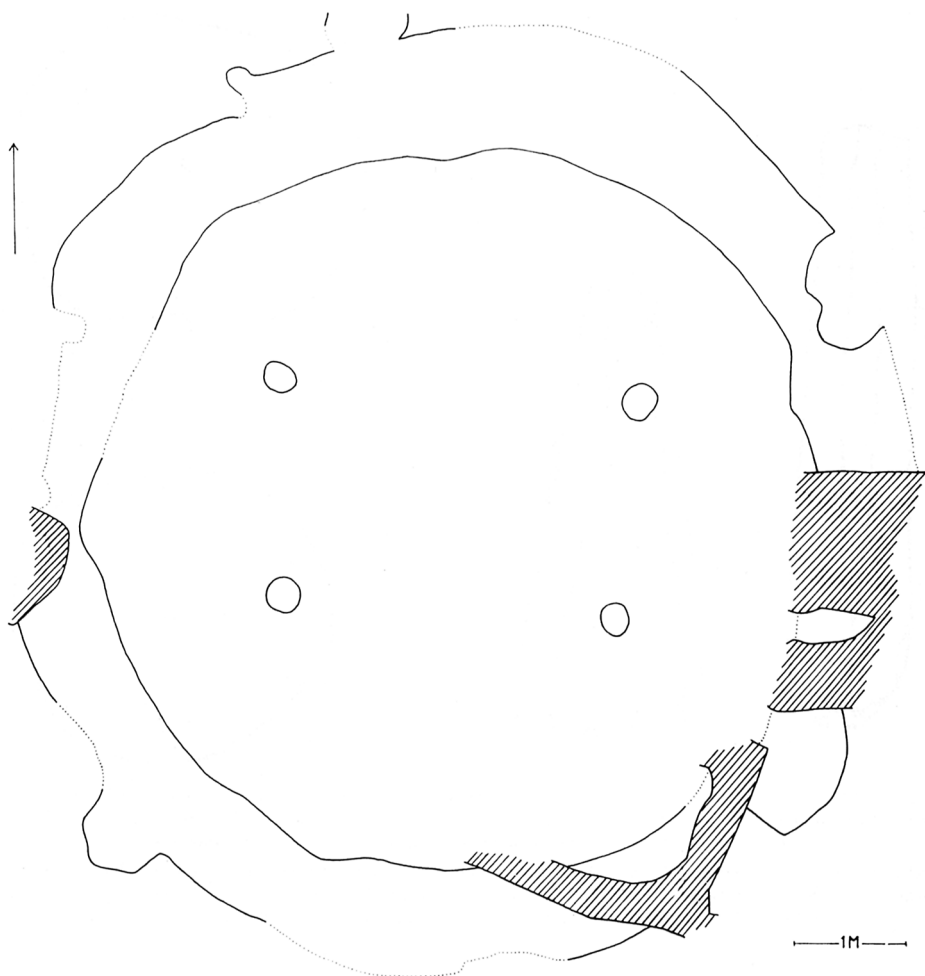

Fig. 7. Høj IV, stolpehuller i primær bundgrav med ringgrøft, moderne forstyrrelser skraveret.
Hügel IV, Pfostenlöcher eines primären Bodengrabs mit Ringgraben, moderne Störungen schraffiert.

opfyldt med klart gult undergrundssand. Dens dybde androg 15 cm. Den indeholdt ikke resistente levn af nogen art, men da den ikke kunne opfattes som et stolpehul, må man vel forestille sig, at den har tjent et eller andet ukendt formål ved gravlæggelsen.

Høj IV var i grunden også udslettet, men det lykkedes at påvise et fyldskifte, som ved en fladeafdækning af undergrundsniveauet viste sig at være af en meget anselig ringgrøft, inden for hvilken der fandtes 4 solide stolpehuller, jfr. fig. 7.

Ringgrøftens gennemsnitlige bredde var ca. 1 m, dens indre diameter omkring $6\frac{1}{2}$ og dens ydre omkring $8\frac{1}{2}$ m. Den var nedgravet ca. 60 cm under det

afgravede niveau, der nogenlunde modsvarede undergrundens overflade. Der blev opmålt en række snit af grøften, som havde fladt afrundet bund og nærmest var u-formet med let skrånende sider. En urolig lagfølge i grøftens fyld – set i tværsnit – modsvarede nogle midterstriber på overfladen, der dannede et skel uregelmæssigt forløbende i grøftens midte. Begge forhold stod åbenbart i forbindelse med grøftens tilkastning i oldtiden. Den var opfyldt med undergrundsmateriale.

På grøftens afdækkede overflade forekom i tolv tilfælde afrundede, svagt skelnelige, mørkere pletter. Det drejede sig muligvis om stolpehuller, men deres indbyrdes afstande og størrelser var dog stærkt varierende, og i det sydvestlige cirkelafsnit kunne de slet ikke påvises. I gennemskæring kunne ligeledes kun tre af dem klart erkendes som 15–20 cm dybe lodrette gruber.

Heller ikke tømningen af denne grøft gav oldsagsfund. Den lå tydeligt inde under højen. Højdiameteren blev iøvrigt ikke bestemt.

Utvetydige stolpespor blev derimod påtruffet inden for ringgrøften, nemlig fire, dannende et rektangel på 3×2 m, åbenbart hjørnestolper i en central gravkonstruktion, der har været anbragt på højebunden. De var alle runde med en diameter på ca. 30 cm, 40–80 cm dybe, u-formede gruber. Et skævt i rektanglets nordhalvdel anbragt stolpelignende spor i undergrunden dannede en lille grube på 8 cm i dybden. Af selve begravelsen fandtes derimod intet spor, men om en primær undergrav har der i denne høj aldrig været tale. Den ældste grav er i dette tilfælde den omkring hjørnestolper opbyggede bundgrav, hvori desværre selve gravlaget er tilintetgjort ved udjævningen, således at der overhovedet intet fund haves fra høj IV.

Høj V var også meget stærkt udjævnet. Den åbnedes i et korssnit efter verdenshjørnerne, men snittets centrum, der var anlagt på det højeste punkt, faldt imidlertid så meget uden for det virkelige højcentrum, at gravningen måtte udvides i større udstrækning syd for korsets østvestarme. Højdiameteren er i dette tilfælde beregnet til ca. 15 m.

I højmidten fremkom fyldskifterne af to sammenhængende nedgravninger, begge orienteret i østvestlig retning. Den nordlige kaldes i den følgende tekst for »grube«, den sydlige for »grav«, idet de fundomstændigheder, der var knyttet til de to nedgravninger, synes at berettige en sådan karakteristik og antagelse af en sammenhørighed, jfr. fig. 8.

Gruben havde et omfang på godt 2×1 m og var afrundet i begge ender, graven målte ca. 3×2 m. Begge fyldskifter kom utvetydigt til syne i samme niveau ved vandret afgravning.

Graven var stensat på tre sider nede i selve gravrummet. I øst- og sydsiden fulgte stensætningen nedgravningens kanter, i vestsiden derimod ikke. Her var der yderligere gravet ned vestfor. Nordsiden var helt stenfri. Graven var en undergrav på ca. 60 cm dybde målt fra gammel overflade. Den var temmelig fladbundet og indeholdt en mandsbegravelse med et typisk udstyr: en stridsøkse, jfr. fig. 9, en ubeskadiget flække og to store ravskiver, jfr. fig. 6. Øksen, kniven og den ene perle lå ved sydvæggen helt på bunden lige midtfor, således at økseæggen pegede mod nord. Skaffet har vendt mod øst. Den anden perle lå omtrent lige midt i gravrummet. I nordøstenden løb graven – ligesom i vest – ud i en

smal forlængelse, der dannede et spidsbundet rum af næsten samme dybde som graven, og herigennem stod graven og gruben i indbyrdes forbindelse. Det lykkedes ikke at påvise skillelinjer i dette område, der eventuelt kunne vise, at gruben var sekundær i forhold til graven eller omvendt. Tilsyneladende forbandt dette område grav og grube. Det fandtes at være opfyldt med små stumper af trækul og fragmenter af brændte ben, som lå spredt overalt i fylden. I selve graven forekom brændte ben kun i et enkelt tilfælde med sikkerhed og da ved overfladen.

Gruben bestod af en mere uregelmæssig nedgravning, der nærmest var rundbundet i snit, men med et ret ujævnt bundniveau. Dybden må dog siges at være næsten den samme som gravens. Fylden var ligeledes den samme som i graven, men der fandtes intet gravgods. Derimod var der overalt spredt fragmenter af brændte ben og småstumper af trækul ligesom i området ved gravens nordøstlige ende.

Fig. 8. Høj V, primær undergrav (A) med grube (B), gammel overflade (C), oldsager indtegnede (økse, flække, ravskiver).

Hügel V, primäres Untergrab (A) mit Grube (B), alte Oberfläche (C), Grabinventar eingezeichnet (Axt, Klinge, Bernsteinscheiben).

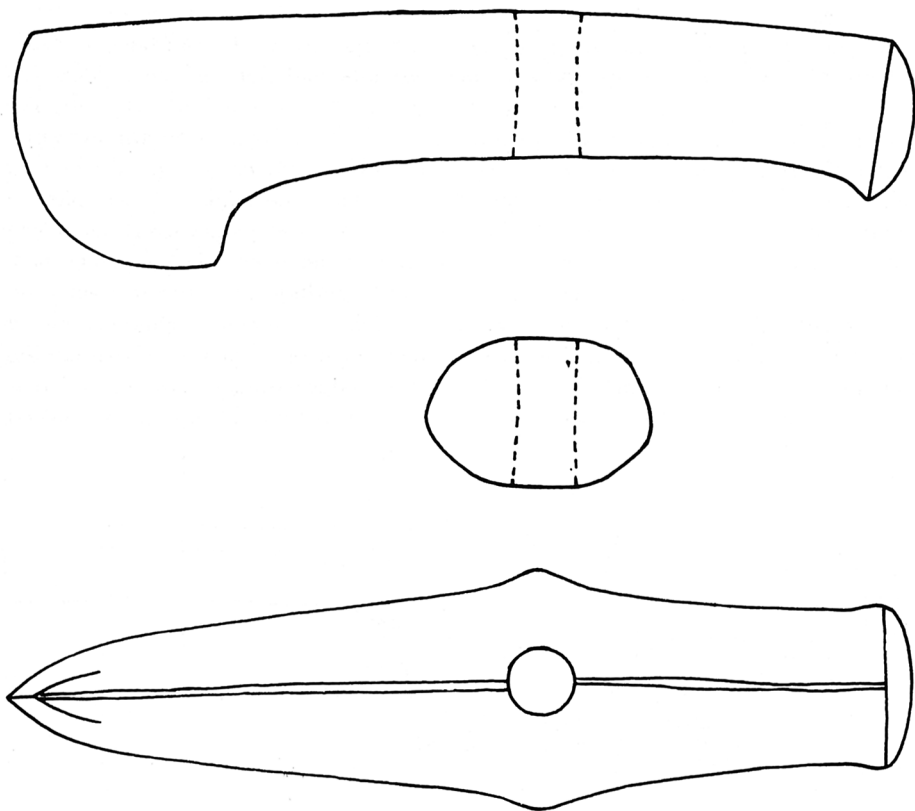

Fig. 9. Stridsøkse fra primær undergrav, høj V, 2/3 størrelse.
Streitaxt eines primären Untergrabs, Hügel V, M. 2 : 3.

Et hængesmykke af rav og en tværpil fremkom som enkeltfund i højfylden.

Under gravningen blev de i gruben og i området mellem grube og grav fundne brændte ben holdt adskilt og derefter sendt til Universitetets Zoologiske Museum i København, hvor konservator U. Møhl var så elskværdig at foretage en bestemmelse. Møhl skriver herom: » . . . jeg kan ikke se andet end, det er menneskeknogler, dyreknogler kan ikke påvises, hvorimod menneskeknogler foreligger (blandt andet den indre del af øreknogle med porus acusticus internus). Der findes fragmenter af såvel kranie som af lemmeknogler, og det er lykkedes direkte at sammensætte tre fragmenter af en svær rørknogle (rimeligvis femur), hvoraf de to stykker stammer fra »grav«, nordøstende og det tredje fra »gruben«, altså tilhørende samme skelet.« (Brev af 6. juni 1961).

På grund af dette ejendommelige forhold skal problemet om sammenhørighed mellem grav og grube her kort berøres, eftersom der ikke uden videre er tale om en sekundær grav i det ene tilfælde. Det er i denne forbindelse naturligvis beklageligt, at højen var så nedpløjet, at de nødvendige iagttagelser vanskelig-

gjordes, men følgende kan dog siges: Først i niveau 1,59 fremdroges et relativt klart fyldskifte af en nedgravning (gruben), jfr. fig. 10. På fyldskiftets overflade lå brændte ben spredt, et fundbillede, der fortsatte nedefter ved den videre afskrabning. Det først fremkomne brændtbensfragment forekom imidlertid allerede i niveau 1,41. Et fundkort over opmålingen af de før niveau 1,59 fundne fragmenter falder udmærket sammen med grubeomridset, som det er opmålt, men et antal er dog fundet uden for dette område, især langs nordsiden. Disse udenfor påtrufne stykker fandtes mellem niveau 1,42 og 1,55. Det gamle overfladeniveau bestemmes til 1,53 i berøringsområdet mellem gammel overflade og synlig nedgravning. Dette vil sige – udtrykt i lag – at de højestliggende brændte ben forekom umiddelbart under pløjelaget, nemlig i lag b (en omlejret sandmasse) og her var de koncentreret om området over gruben, men også med en vis spredning udenom, indtil i en afstand af 60–70 cm fra nedgravningens kanter, til dels helt nede på lagets bund. I lag d (grubefyld) forekom de spredt fra øverst

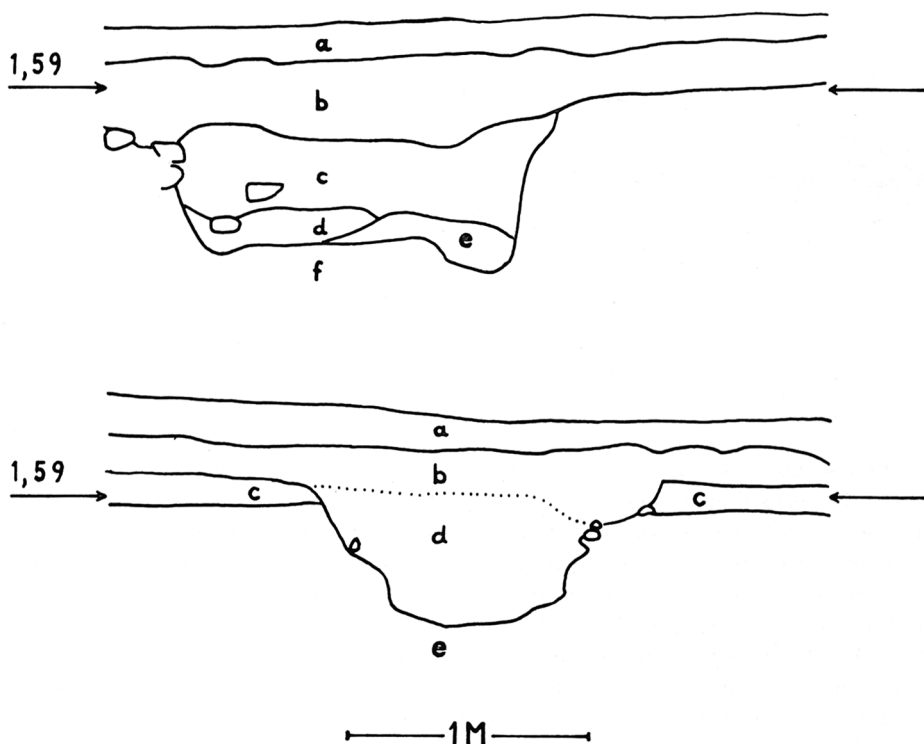

Fig. 10. Høj V, snit gennem primær undergrav (øverst) og grube (nederst). Grav: humus (a), højfyld (b), gravfyld (c-e), undergrund (f). Grube: humus (a), højfyld (b), gammel overflade (c), grubefyld (d), undergrund (e).

Hügel V, Schnitte durch primäres Untergrab (oben) und Grube (unten). Grab: Humus (a), Hügel-schicht (b), Füllerde (c-e), gewachsener Boden (f). Grube: Humus (a), Hügel-schicht (b), alte Ober-fläche (c), Füllerde (d), gewachsener Boden (e).

til nederst, i lag c (gammel overflade) derimod slet ikke. I lag b lod der sig ingen linjer udskille, som kunne vise, at det var gennembrudt for sekundært at anbringe gruben, skønt det blev nøje iagttaget med henblik på denne mulighed, og spredningen af brændte ben i lag b uden for fyldskiftet tyder heller ikke på, at dette var tilfældet, men alene forekomsten af brændte ben i lag b over gruben. Der kan naturligvis opstilles forskellige betragtninger over relationen mellem grav og grube, men den sandsynligste forklaring på forholdet synes at være antagelsen af en direkte sammenhørighed mellem de to fænomener. Således kan anføres til støtte herfor: nedgravningernes tilsyneladende sammenhæng og deres fyldskifters tilsynekomst i næsten samme niveau, åbenbart den gamle overflade, som faldt naturligt mod syd, deres næsten ensartede dybde og fyldmasse, brændbesspredningen i laget umiddelbart over den gamle overflade i området uden om grubens fyldskifte langs nordsiden samt i forbindelsesområdet mellem grav og grube, og dette sidste forhold endelig synes at tilvejebringe en tilsigtet sammenknytning af »grav« og »grube«.

III

I sidste øjeblik og trods den sørgelige tilstand har denne lille serie af overpløjede høje således afgivet en række ret varierende vidnesbyrd om enkeltgravsfolkets dødeskikke. De underste grave er blevet undersøgt og deres indhold af oldsager bjærget. De øvrige fundomstændigheder, der påvistes (gruber, stolper, ringgrøfter), bekræfter også den ofte opstillede formodning om, at der i denne kulturs gravanlæg må regnes med flere komplikationer, end de mangfoldige ældre undersøgelser var i stand til at eftervise. Nogle afsluttende bemærkninger skal derfor knyttes til disse punkter.

Da undersøgelsen af komplekset er uafsluttet, kan højgruppens tidsstilling kun berøres flygtigt, men hovedvægten af tidsbestemmende data falder på det tidlige afsnit af enkeltgravskulturen, undergravstiden, idet det ældste skarper daterende fund er øksen fra høj V, som er en af Globs yngre A-varianter, og det tilsvarende yngste fund er øksen fra den sekundære bundgrav i høj I. Den slutter sig nærmest til de stridsøkser, Glob har opstillet under typebetegnelsen H. Den dateres til tidlig bundgravstid. Den undersøgte del af højgruppen tilhører da i sin oprindelse formodentlig en noget fremrykket del af undergravstid. De to kvindegrave med mange ravperler kan også anbringes i denne periode, og i det berørte tidsafsnit forekommer også ringgrøfterne, som tilsyneladende er et fænomen tilhørende den ældre enkeltgravskultur.

Videre kan det bemærkes, at de bestemmelige grave fordeler sig ligeligt på mands- og kvindegrave. De sidstnævnte er ellers i stærkt undertal, og kun højgruppeundersøgelser plejer at vise en mere jævn fordeling. De undersøgte grave er i flere tilfælde meget store. Bunden dannedes i samtlige grave af sand, og de stensætninger, der forekom, var i alle tilfælde »ufuldstændige«. Sikre spor af nedsatte trækister lod sig ikke iagttage.

Ringgrøfter omkring de jyske enkeltgrave er temmelig sjældne. Glob anfører i 1944 kun elleve. I de to her forekommende tilfælde er især dimensionerne

bemærkelsesværdige. Stikgrøfter syntes at vise, at der kun forekom denne ene ring i hver høj, begge anbragt inde under selve højen. Grøften i høj I omsluttede en primær undergrav med mange ravperler, grøften i høj IV en primær bundgrav, som beklageligvis var udslettet. Til gengæld var den kombineret med et centralt stolpearrangement. De omtalte fire stolper, der aftegnede sig i undergrunden, er her opfattet som hjørnestolper i en stor bundgravskiste, og de med undergrundsmateriale atter tilkastede og ellers »tomme« grøfter som et led i højgravlæggelsens ritual, en indvielse af dødeområdet eller lignende.

Gruber i øjensynlig forbindelse med primære undergrave fandtes i høj III og høj V. Af særlig interesse er forholdene i den sidstnævnte. Da det meget stærkt formodes, at grube og grav hører sammen i eet anlæg, og da graven indeholdt en sædvanlig enkeltgrav, er det noget vanskeligt at indordne gruben med dens brændte spredte menneskeben som en brandgrav. Det kunne dreje sig om en menneskeofring. Ingen af de to fænomener, brandgrav og offer, synes at forekomme i den jyske enkeltgravskultur. Man må til beslægtede kulturgrupper i naboområderne for at finde træk, der i denne sammenhæng kan tolkes som vidnesbyrd om sådanne skikke.

Tilbage står som allerede nævnt høj VI, den tilsyneladende mest intakte af de nedpløjede høje i Stejlgårdgruppen.

Den vides allerede i forrige århundrede at have haft besøg af højbrydere, som har plyndret en bronzealdersbegravelse i den, men der kan jo meget vel være andet og mere.

Zerstörte Hügel der Einzelgrabkultur bei Stejlgård.

Bei Stejlgård in der Nähe von Bramminge im südwestlichen Jütland liegt eine zerstörte Hügelgruppe der Einzelgrabkultur. Fünf Hügel dieser Gruppe wurden 1961 untersucht, vgl. Abb. 1, I-V.

Die folgenden Befunde sind zu erwähnen:

Hügel I. Primäres Untergrab von einem Ringgraben umschlossen, vgl. Abb. 2. Auf dem Grabboden zwei Perlenketten mit insgesamt 143 Perlen aus Bernstein. Genau über dem Untergrab ein sekundäres Bodengrab mit einer Streitaxt der frühen Bodengrabzeit (Globs Typ H), vgl. Abb. 3.

Hügel II. Primäres Untergrab. Keine Funde.

Hügel III. Primäres Untergrab mit einer Grube an der Ostseite, vgl. Abb. 4-5. Auf dem Grabboden zwei Perlenketten mit insgesamt 41 Perlen aus Bernstein und einem Klingensmesser, vgl. Abb. 6.

Hügel IV. Primäres Bodengrab von einem Ringgraben umschlossen, die Ecken des Grabes durch vier Pfostenlöcher erkennbar, vgl. Abb. 7. Eine völlige Vernichtung des Hügelbodens machte weitere Beobachtungen am Grabhorizont unmöglich. Keine Funde.

Hügel V. Primäres Untergrab mit einer Grube zusammenhängend, vgl. Abb. 8 und 10. Auf dem Grabboden eine Streitaxt der älteren Untergrabzeit (Globs Typ A), vgl. Abb. 9, eine Klinge und zwei grosse Scheiben aus Bernstein, vgl. Abb. 6. In der Fülle der Grube überall Fragmente verbrannter Menschenknochen (Bestimmung durch U. Möhl).

Ein untergrabzeitlicher Ursprung des untersuchten Teils der Hügelgruppe wird besonders durch die Axtfunde belegt. Bemerkenswerte Begleitumstände sind weiter Erscheinungen wie Ringgraben, Pfostenlöcher und Gruben. Die Ringgraben waren 60-70 cm in den gewachsenen

Boden eingetieft. Die Füllerde rührte von diesem her. Sie waren fundleer. Die Lage war in beiden Fällen deutlich unter dem Hügel. Sie sind vermutlich rituelle Angelegenheiten. Die Pfostenlöcher unter Hügel IV wurden als Eckpfosten eines Sarges aufgefasst. Die Gruben gehören wahrscheinlich zu den betreffenden Gräbern. Die Grube mit verbrannten Menschenknochen bietet entweder ein Opfer oder eine Brandbestattung dar. Diese Erscheinungen sind in der jütischen Einzelgrabkultur unbekannt, in den verwandten Kulturgruppen der Nachbargebiete aber gibt es gewisse Anhaltspunkte für beide Deutungen.

H. Hellmuth Andersen.
Forhistorisk Museum,
Århus.